

DOCUMENTARUL STATISTIC AL ÎNVĂȚĂMÂNTULUI PREUNIVERSITAR ÎN LIMBA MAGHIARĂ DIN ROMÂNIA, 1948-1989. INVENTARIEREA ȘI HERMENEUTICA EVIDENȚELOR EDUCAȚIONALE

Salánki Zoltán

Institutul de Istorie „George Barițiu”, din Cluj-Napoca
Departamentul de Cercetări Socio-Umane

Abstract. *STATISTICAL REPORT ON SCHOOL EDUCATION IN ROMANIA IN THE HUNGARIAN LANGUAGE, 1948-1989: AN INVENTORY AND HERMENEUTICS OF THE EDUCATIONAL EVIDENCE. Under the communist regime, the evidence related to education in Hungarian mother tongue was under restricted access, except for two statistical yearbooks in which only limited data was available. At present, 28 years after the fall of the Romanian communist regime, public access to archived records is considerably easier. However, for the period 1948-1989, a statistical report on education in the Hungarian language hasn't been done so far. Given the lack of descriptive data, our inquiry has sought to portray a history of Hungarian mother tongue school education in Romania in the communist era as it has been revealed following our enterprise of collecting, selecting, sorting and analyzing data from relevant statistical yearbooks, statistical reports on education and the other published or unpublished statistical records. After the reconstruction of a satisfactory set of documents containing data on the number of schools, number of enrolled pupils and number of teaching staff, our research was focused on a trend analysis. Finally, contrasting these findings with the legislative and political context, we tried to provide some answers on how and why the communist regime had limited the mother tongue education opportunities of the Hungarian population in Romania.*

Keywords: *education policies, education laws and regulations, school education, mother tongue education, Hungarian language, Hungarian minority, ideology, communist regime, educational rights and opportunities, descriptive data, inventory, statistical report, history of education.*

CONSIDERAȚII PRELIMINARE

În etapa istorică investigată, tematica învățământului în limba maghiară din România nu a constituit un subiect „tabu”, dar atât informarea opiniei publice cu privire la starea sau evoluția acesteia, cât și accesul la documentele oficiale în

vederea cercetării au fost strict cenzurate de către autorități¹. Ulterior, în intervalul 1989-1998, s-a conturat cea mai consistentă parte a unui curent de reconstrucție istorică² a realităților educaționale specifice minorității maghiare. În circumstanțele reafirmării acestei minorități ca actor politic și social, atât cercetările efectuate, cât și așezarea concluziilor în discursul științific și în cel public au reliefat o perspectivă critică care a accentuat mai ales problemele și clivajele dintre dezideratele etniei respective și politicile educaționale statale. Analiza celor două discursuri istoriografice privind învățământul în limba maghiară sub regimul comunist a reliefat consistența tratării subiectului din perspectiva instrumentalizării ideologice, politice și legislative. Sustrase din contextul evoluției structurale³ a învățământului pe termen mediu și lung și din cel demografic, puținele date descriptive⁴, diseminate de către autorități, au fost prezentate în lucrările specifice curentului istoriografic comunist ca dovadă a dezvoltării și respectării drepturilor educaționale. Conexând aceleași date contextului politic, legislativ și demografic specific minorităților etnice (de asemenea foarte lacunar redat în statistica demografică⁵), istoriografia de

¹ Dintre cele mai notabile lucrări și documente, accesibile în timpul regimului comunist publicului larg, caracteristice curentului istoriografic comunist, și care au înfățișat aspecte privind învățământul în limba maternă a minorităților etnice amintim: *A nemzetiségi politika három éve a demokratikus Romániában* [Trei ani de politică minoritară, în România democratică] (Ministerul Naționalităților, 1948); *Anuarul Statistic al RPR*, 1959 (Direcția Centrală de Statistică, 1959); Koppándi Sándor (1981), *A romániai magyar nemzetiség* [Naționalitatea maghiară din România]; Gergely László (1982), *Învățământul în limbile naționalităților conlocuitoare din Republica Socialistă România*.

² Dintre cele mai relevante lucrări de evocare istorică a învățământul în limba maghiară din epoca comunistă, caracteristice curentului istoriografic de reconstrucție istorică, amintim: Illyés Elemér (1982), *National Minorities in Romania: Change in Transylvania*; Enyedi Sándor (1990) *Oktatás* [Învățământ]; Enyedi Sándor (1991), *A Romániai magyar oktatás helyzete (1944–1959)* [Situația învățământului în limba maghiară în România (1944–1959)]; Kovács B. András (1997) *Szabályos kivétel. A romániai magyar oktatásügy regénye* [Excepția de la regulă. Romanul problematicei educaționale maghiare din România]; Vincze Gábor (1997a, 1997b, 1998), *A romániai magyar kisebbség oktatásügye 1944–1989 között* [Problematika învățământului minorității maghiare din România, între 1944–1948].

³ Prin evoluție structurală a învățământului preuniversitar ne referim la etapele consecutive de organizare a sistemului de educație în grade (elementar, general, secundar), cicluri (preșcolar, primar, gimnazial, liceal), tipuri (teoretic, tehnic, profesional), forme (zi, seral, fără frecvență), filiere (uman, real, de specialitate, vocațional), exprimată prin: număr de școli, efective de copii și elevi (cifre de școlarizare), cadre didactice.

⁴ Atât în etapa comunistă, cât și în cea ulterioară, inventarele statistice, precum și studiile de evocare istorică au prezentat, din perspectiva organizării structurale, date descriptive referitoare la învățământul cu predarea în limba maghiară (satisfăcătoare din perspectiva unei analize comparative longitudinale) pentru cel mult patru ani consecutivi, respectiv cinci ani neconsecutivi din totalul celor 42 de ani școlari. În urma cercetării redată în studiul de față, s-au inventariat datele (complete, din perspectiva cifrelor de școlarizare, și parțiale, în ceea ce privește numărul de unități școlare, respectiv numărul cadrelor didactice) aferente intervalului 1955–1989 și încă doi ani, cel de început 1948/1949 și 1950/1951, ceea ce înseamnă, în total, situația pentru 37 ani școlari.

⁵ Referitor la structura populației României după etnie, pentru intervalul 1948–1989, se cunosc numai datele publicate în urma recensămintelor din următorii patru ani: 1948, 1956, 1966, 1977. Pentru anul 1989 există numai estimări.

reconstrucție a argumentat declinul educațional și restrângerea drepturilor de afirmare identitară a minorităților etnice. Practic, aceeași stare de fapt, insuficient saturată din perspectiva descriptorilor structurali, a fost interpretată antitetic. De regulă, în formularea unor afirmații referitoare la starea sau evoluția învățământului în limba maghiară, puținele evidențe școlare disponibile au fost utilizate selectiv în scopul întăririi unor ipoteze apriori formulate pe baze conceptuale insuficient saturate empiric. Jaloanele estimative ale practicilor educaționale (înființări sau desființări de unități sau secții școlare, situația cifrelor de școlarizare) au constituit numai argumente de validare a evenimentialului politic sau legislativ, lăsând astfel un orizont generos interpretărilor subiective. În mod evident, diferențele nu s-au creionat numai din cauza inconsistenței artefactelor statistice, menite să înfățișeze domeniul educațional, ci și din cauza diferențelor de context istoric și ideologic în care s-au conturat discursurile de apreciere a fenomenului de investigat. Indicând limitele asumării afirmațiilor conturate în diferitele curente istoriografice, strategia prezentei investigații propune inversarea perspectivei analitice, astfel încât evaluarea și interpretarea procesului educațional să oglindească contextualizarea socio-politică a unei evoluții structurale, fidel documentate cu datele de școlarizare. Întocmirea unui documentar statistic al învățământului preuniversitar în limba maghiară din România, 1948-1989, subliniază astfel o dublă valență. Pe de o parte, acoperă o zonă de inventariere lacunară în istoriografia temei, iar pe de altă parte constituie fundalul unor interpretări socio-istorice mai nuanțate ale fenomenului educațional. Însă etapa propriu-zisă de editare a documentarului a fost precedată de alcătuirea aparatului critic necesar filtrării și decriptării semantice a datelor descriptive identificate. Pentru a evita supraîncărcarea exegezei cu șiruri de date statistice brute, am optat pentru neincluderea acestora în lucrarea de față, publicarea documentarului statistic și evidențierea mai detaliată a realităților reflectate constituind obiectivul unui studiu ulterior. Prezenta lucrare înfățișează procesul de documentare, de selectare a datelor, de completare a tabloului descriptiv, precum și câteva repere de interpretare a fenomenului investigat, prin decorticarea încărcăturii ideologice a inventarelor educaționale. Sporul de cunoaștere, în sens de obiectivitate științifică a demersului de cercetare, rezidă atât în saturarea fenomenului de investigat cu repere descriptive (în cazul nostru, cu datele culese din inventarele statistice educaționale ale vremii), cât și în poziționarea critică față de discursurile istoriografice anterior amintite.

REPERE TEORETICE ȘI EMPIRICE

Documentarea desfășurată în vederea alcătuirii unei recenzii numerice a relevat o serie de posibile referințe care conțineau date descriptive specifice învățământului în limba maghiară din România, din intervalul 1948-1989. Conform unei prime estimări, contribuția mea ar fi constat în culegerea și aranjarea descriptorilor școlari astfel încât să realizez o continuitate temporală. Însă procesul

de inventariere a datelor structurale a evidențiat faptul că nu există un singur repertoriu, o statistică unică și validă care să redea evoluția unui sistem instituțional complex și dinamic precum învățământul. Totodată, pentru o serie de ani școlari, investigația s-a soldat cu identificarea mai multor surse documentare, în care aceleași factualități erau diferit recenzate. Practic, colectarea evidențelor școlare, reflectate în statisticile vremii, a reliefat pluralitatea și stratificarea responsabilității instituționale în raport cu procesul de consemnare a datelor. Sintezelor educaționale erau periodic întocmite atât în cadrul direcțiilor pentru învățământ și cultură ale consiliilor populare regionale (transformate după 1968 în inspectoratele școlare județene), în cadrul ministerelor de resort (al educației, al muncii), cât și în cadrul direcțiilor regionale de statistică (devenite, după reorganizarea administrativă din 1968, direcții județene), respectiv al Direcției Centrale de Statistică. Agregarea tuturor datelor, cu scopul – cel puțin teoretic proiectat asupra operației de inventariere statistică oficială – de a surprinde cât mai fidel practica educațională, se realiza la Ministerul Educației, unde ulterior se elaborau sintezele naționale, documentarele statistice, precum și dările de seamă și informările pentru organele centrale de partid. Un demers similar se derula și în cadrul Direcției Centrale de Statistică. În arhivele consultate au fost identificate o serie de directive și instrucțiuni ministeriale, adresate subdiviziunilor administrative, privind modalitățile de inventariere a descriptorilor educaționali, de întocmire a sintezelor și de elaborare a rapoartelor. Cu toate că scopul acestor proceduri a vizat asigurarea convergenței descriptive, în urma consultării materialelor de bilanț am recunoscut cu surprindere o asemănare cu dictonul „Câte bordeie, atâtea obicei”. Deși între cele două instituții a existat o comunicare constantă, adeseori între sintezele date publicității au fost incongruențe. De asemenea, fiecare autor de sinteză și-a lăsat amprenta propriei viziuni asupra fenomenului. Fiecare situație statistică a fost întocmită și redată prin filtrul unei concepții ideologice menite să armonizeze datele, astfel încât pe de o parte să confirme esența scopului și organizării procesului educativ, iar pe de altă parte să camufleze un proces de înregimentare politică instrumentată în și prin instituțiile școlare. Ca atare nu a existat o evidență descriptivă pură, care să redea o realitate faptică imuabilă. Până la a îmbrăca forma concordantă directivelor ideologice specifice etapei istorice, filtrele de înregistrare și consemnare a realității practice au fost multiple, cele încastrate în modelele și instrucțiunile de înregistrare, cel al recenzorului de date, cel al autorului situației sintetice și cele ale multiplelor runde de rectificare prin autocenzură și cenzură. În consecință, operația inițială de identificare și așezare a datelor culese într-un index categorial al învățământului în limba maghiară s-a transformat într-o analiză critică a oglindirii realităților educaționale în scriptele consultate.

CADRUL TEORETIC

În textura conceptuală, necesară filtrării și recontextualizării evidențelor școlare, au fost utilizate o serie de ancore interdependente precum: reperele ideologice care

au jalonat elaborarea politicilor educaționale, organizarea și reglementarea legislativă a sistemului educațional, respectarea drepturilor educaționale în lumina legislației și practicii educaționale, dar și reperele discursive caracteristice celor două curente istoriografice conturate până în prezent.

Din perspectiva determinării liniei ideologice și a politicilor publice privind problematica învățământului în limba minorităților, leit-motivul istoriografiei comuniste, evidențiat prin sintagme precum: dreptul tuturor cetățenilor la învățătură fără deosebire de naționalitate, înfrățirea dintre popoare, a relevat faptul că instruirea școlară trebuia să întărească propovăduirea națiunii socialiste, atât prin masificarea școlarizării, cât și prin organizarea învățământului corespunzător cerințelor economiei și culturii naționale, astfel încât să conducă la îndeplinirea obiectivului principal de pregătire a tineretului pentru activitatea productivă (Giurescu, 1971, p. 439; Ministerul Educației și Învățământului, 1973b, p. 9). În cadrul istoriografiei de reconstrucție, majoritatea autorilor au identificat, cu privire la substratul ideologic al politicilor care au marcat evoluția învățământului în limba minorităților, două etape diferite. În faza comunismului de tip stalinist, 1948-1965, identitatea etnică, edificată și prin procesul de educație școlară, era acceptată numai ca un appendice individual, parțial instituționalizat social și administrativ. Asumarea și exprimarea acestei identități erau admise cu condiția ca, în toate formele sale de manifestare, individul sau grupul să-și dovedească loialitatea deplină față de puterea centrală, aservită inițial Moscovei. În cea de-a doua fază, 1965-1989, cea a comunismului naționalist, alteritatea etnică era tolerată numai până la propovăduita omogenizare socială și națională (Illyés, 1982; Enyedi, 1990; Vincze, 1997a, 1997b, 1998). Într-o lucrare recentă, Emanuel Copilaș redă o analiză conceptuală mai detaliată asupra inflexiunilor ideologice ale politicii identitare din România comunistă. Fără a nega persecuțiile la care a fost supusă comunitatea maghiară, el arată că, în etapa naționalismului patriotic, 1948-1965, atitudinea suspicioasă față de minoritatea maghiară și tratarea cu malițiozitate a acestei problematice de către reprezentanții cercului restrâns al puterii politice au avut în fundal o strategie politică orientată înspre înăbușirea formării polilor de putere alternativă din cadrul PMR⁶, motivațiile xenofobe fiind marginale (Copilaș, 2015, p. 116). În opinia autorului, aceste evidențe oferă, cel puțin până în 1956 (momentul inițierii procesului de destalinizare a politicii sovietice), o explicație plauzibilă a configurării politicilor oficiale față de minoritățile etnice. Ulterior, acuzațiile de naționalism aduse politicii autohtone de către noua conducere sovietică s-au conturat pe fondul neînțelegerilor de natură economică dintre cele două state, din ce în ce mai acutizate spre finalul deceniului, substratul xenofob al discursului ideologic fiind strict conjunctural. Conform acestei exegeze, accentuarea intransi-

⁶ Partidul Muncitoresc Român – partid politic de stânga din România, cu ideologie comunistă de inspirație stalinistă. În intervalul 1948-1965 a fost singurul partid politic oficial din țară. După moartea liderului Gheorghe Gheorghiu-Dej și preluarea funcției de secretar general de către Nicolae Ceaușescu, în 1965, partidul a fost redenumit Partidul Comunist Român (PCR).

genței discursului oficial față de leit-motivul șovinismului și iredentismului maghiar, care s-ar fi aflat în substratul manifestărilor de simpatie față de Revoluția Ungară din 1956, era parte a strategiei de afirmare a independenței politico-economice față de Uniunea Sovietică. După 1965, conectarea acestei strategii politice cu eforturile de reînnoire ideologică, inițiate de către noul lider al partidului și formulate în *Tezele din iulie*⁷, a dus treptat la conturarea unei ideologii politice cu vădită tentă xenofobă, edificate pe opoziția față de pericolul extern la adresa suveranității și integrității teritoriale a țării (Copilaș, 2015, p. 142-148). Acutizarea intoleranței față de diversitatea și alteritatea identitară a servit proiectului de omogenizare tot mai pronunțată a societății, asiduu vehiculat în discursul patriotismului socialist al anilor '70. Ulterior, substratul xenofob al ideologiei politice s-a tradus în practică într-un proces de asimilare a minorităților (Copilaș, 2015, p. 212).

Organizarea și reglementarea legislativă a învățământului au debutat cu o serie de prefaceri educaționale dictate de promulgarea Decretului 175/1948 privind reforma învățământului. În temeiul articolelor sale erau modificate structura, organizarea și curricula școlară. Prima măsură stipulată în art.1 hotărâ (afirma) laicizarea învățământului, care urma să fie structurat în: învățământ preșcolar (facultativ); învățământ elementar de 7 ani (învățământul obligatoriu fiind de 4 clase); învățământ mediu de 4 ani care cuprindea licee teoretice cu programă unică, școli pedagogice, școli tehnice și școli profesionale și învățământ superior. Rețeaua școlară preuniversitară era alcătuită din școli de 4 ani, de 7 și de 11 ani pentru învățământul de cultură generală, școli pedagogice, școli medii tehnice (industriale, agricole, comerciale, sanitare, juridico-administrative etc.) și școli profesionale. În baza aceluiași decret, s-au înființat cursuri de alfabetizare de 1-2 ani, pentru persoanele cu vârsta între 14 și 55 ani, a căror absolvire era echivalentă cu cea a școlii elementare de 4 ani, și școli speciale de 2 ani pentru oamenii din câmpul muncii, echivalente școlilor medii. Prin reglementări ulterioare precum: introducerea învățământului seral și fără frecvență (1948), reducerea duratei învățământului mediu la 3 ani (1951), modificarea sistemului de profesionalizare prin ucenicie (1952-1954), declasarea și practic desființarea învățământului mediu tehnic (liceal de specialitate) prin înlocuirea cu școlile tehnice și tehnice de maiștri (1955), s-au promovat sporirea accesului maselor la toate formele de învățământ și accelerarea certificării lor instituționale. Scopul educațional nobil al acestor forme de instruire camufla într-o măsură însemnată efortul autorităților statale de extindere a înregimentării politice și ideologice, de legitimare și promovare a membrilor PMR, precum și de epurare socială. După constatarea deprecierii rapide

⁷ Denumirea populară a discursului susținut de către președintele Nicolae Ceaușescu cu privire la nevoia de revigorare ideologică a politicii de partid. Documentul, intitulat *Propuneri de măsuri pentru îmbunătățirea activității politico-ideologice, de educare marxist-leninistă a membrilor de partid, a tuturor oamenilor muncii*, cuprindea o serie de măsuri care vizau inocularea întregului popor cu ideea superiorității sistemului colectivist de dezvoltare a unei societăți egalitariste și omogene.

a indicatorilor educaționali, în 1956 s-au adoptat măsuri de îmbunătățire a învățământului de cultură generală. În 1958 s-a revenit la învățământul de 11 ani, studiile liceale, cu durata de 4 ani, fiind împărțite în filiere reale și umane. În 1960 s-au înființat licee de specialitate: pedagogice, de artă, de educație fizică, sanitare, economice etc. În anul școlar 1964/1965 s-a generalizat învățământul gimnazial de 4 ani. Corectarea sincopelor generate de schimbările prea dese, renunțarea la modelul școlar sovietic, realinierea la tradițiile educaționale autohtone, precum și planul de stabilizare și de dezvoltare a educației au fost legitime prin reforma din 1968. Atunci s-a prevăzut obligativitatea învățământului de 8 ani, creșterea duratei școlii generale la 10 ani, împărțirea ciclului liceal în două trepte și diversificarea instruirii prin înființarea de noi filiere, cu o programă mai aplicativă, un rol deosebit de important revenind celor industriale. Legea Învățământului din 1978⁸ a confirmat practic tendința de transformare a învățământului liceal într-o anexă, furnizoare de forță de muncă, a sectorului industrial și agricol. Urmărind surprinderea elementelor caracteristice sistemului educațional din epoca comunistă, din perspectiva cadrului normativ, s-a putut constata prevalența atribuirii unui scop utilitar axat pe formarea deprinderilor și competențelor cerute de activitatea practică, adică formarea unei educații de bază și pregătirea cadrelor necesare producției: „În Republica Populară România, toți cetățenii au drept la învățătură. Statul asigură îndeplinirea acestui drept prin organizarea și dezvoltarea învățământului primar obligatoriu și gratuit, prin burse de Stat acordate elevilor și studenților merituosi și prin organizarea și dezvoltarea învățământului profesional și tehnic” (Constituția RPR, 1948, art. 22), „Școlile tehnice au ca scop de a pregăti cadrele tehnice medii, necesare producției” (Decret 175/1948, art. 12), „Școlile profesionale se organizează pe lângă întreprinderi. Ele au drept scop de a pregăti cadre calificate” (Decret 175/1948, art. 12, 14). Într-o nouă viziune constituțională, „[...] alianța clasei muncitoare cu țărănimea muncitoare [...]” [sic!] (Constituția RPR, 1952, art. 2) a devenit baza puterii populare a statului. Intelectualii și alte categorii sociale neînregimentate politic sub stindardul PMR au întrupat dușmanul de clasă. În consecință, alte finalități educaționale decât cele elementare și cele practice au fost trecute într-un plan secundar. Definită în mod strict prin reperele ideologice, care invocau necesitatea unei expresii elevate a propovăduirii societății socialiste, pregătirea intelectuală, morală sau estetică a fost formulată numai odată cu elaborarea legii învățământului din 1968, însă, și de această dată, obiectivul principal a rămas, până la schimbarea de regim din 1989, pregătirea forței de muncă industriale. Idealul construirii unei societăți noi, prin modificarea formelor de proprietate și schimbarea raportului de putere dintre clasele sociale, prin formarea omului nou, dedicat trup și suflet propovăduirii societății multilateral

⁸ Reperele legislative au fost întocmite în baza lucrărilor: *Repertoriul general al legislației în vigoare* (Ministerul Justiției, 1966); *Repertoriul legislației Republicii Socialiste România* (Consiliul legislativ, 1980).

dezvoltate, a fost încorporat, prin intermediul politicilor educaționale, în învățământul de toate gradele. Începând cu 1948, principiile generale ale reglementărilor legislative de prim rang (constituțiile și legile învățământului) stipulau faptul că: „[...] se asigură naționalităților conlocuitoare dreptul de folosire a limbii materne și organizarea învățământului de toate gradele în limba maternă” (Constituția RPR, 1948, art.24), și faptul că: „Învățământul naționalităților conlocuitoare se va face în școli de toate gradele, în limba maternă, iar limba română se va preda începând din clasa I-a elementară” (Decretul 175/1948, art. 4). Deși aceste prevederi se refereau la întreaga structură educațională, alineatul vizând predarea în limba maternă era confirmat numai în cazul învățământului elementar: „Pentru școlile naționalităților conlocuitoare se va ține seama de caracterul lor specific” (Decretul 175/1948, art. 6). Clarificări ulterioare, referitoare la asigurarea învățământului în limba maternă a minorităților etnice, au fost formulate abia în 1952, odată cu promulgarea noii constituții, conform căreia statul asigura dreptul la educație numai prin „[...] învățământul elementar general, obligatoriu și gratuit [...]” (Constituția RPR, 1952, art. 80). Dacă art. 22 al Constituției din 1965 prevedea că: „[...] naționalităților conlocuitoare li se asigură [...] învățământul de toate gradele, în limba proprie”, legea învățământului din 1968 nu mai confirma garanțiile educaționale decât printr-o formulare principială, mai puțin specifică, conform căreia: „Cultura generală de bază este asigurată tuturor cetățenilor prin învățământul obligatoriu, cu durata de 10 ani” (Legea nr. 11/1968, art. 6). Ulterior, în 1978, drepturile educaționale au fost punctate într-un registru și mai eliptic: „[...] naționalităților conlocuitoare li se asigură folosirea liberă în învățământul de toate gradele a limbii materne [...]” (Legea nr. 28/1978, art. 4). Analiza conținutului noțional al acestor prescripții cu caracter general relevă, în plan teoretic, două tendințe evolutive de sens contrar: una descendentă, manifestată prin destructurarea sferei organizatorice (de la școli în limba maternă, la învățământ în limba proprie, respectiv folosirea limbii materne în învățământ), iar alta ascendentă, conturată prin creșterea duratei de studiu în limba maternă (datorită extinderii și generalizării învățământului obligatoriu, de la 4 ani în 1948, la 10 ani în 1978), dar mai diminuată în forță decât prima din cauza diluării validărilor specifice din legile educaționale succesive. Așadar, legile fundamentale erau parțial contradictorii și oarecum rarefiate pentru organizarea practică și coerentă a subsistemului de instruire în limba minorităților. O contradicție mai accentuată a fost evidențiată (Enyedi, 1990, p. 80; Illyés, 1982, p. 181) între prevederile legilor fundamentale care conturau o sferă laxă, dar teoretic favorabilă exprimării minoritare, și cele ale reglementărilor secundare și terțiare (decrete, hotărâri ale CC al PMR/CC al PCR⁹ sau CM¹⁰, decrete prezidențiale și decizii ministeriale de completare, „îmbunătățire” sau modificare a legilor învăță-

⁹ Comitetul Central al Partidului Muncitoresc Român/ Partidului Comunist Român – forul central al deciziei politice.

¹⁰ Consiliul de Miniștri – organul executiv suprem.

mântului; directive, dispoziții sau ordine directe date pe linie politică), cu efecte mult mai evidente asupra organizării educaționale concrete și care, în repetate rânduri, au omis sau chiar îngrădit respectarea drepturilor educaționale. În planul materializării dispozițiilor legale de prim rang, câteva dintre cele mai evidente efecte dăunătoare au fost generate de laicizarea învățământului din 1948. Această măsură a afectat îndeosebi sfera organizării materiale și susținerii financiare a condițiilor de derulare decentă a actului educațional. Repercusiunile nocive au fost mai accentuate în cazul învățământului în limba maghiară decât în plan național, deoarece, prin prevederile legislative conexe reformei din învățământ, s-a destruc-turat o rețea educațională organizată într-o măsură considerabilă de către cultele religioase specifice comunității maghiare și s-au suprimat multiple modalități de finanțare a acesteia. Dintre cele 1553 școli etatizate, cu 1856 imobile și cu tot inventarul lor mobil (Giurescu, 2001), mai mult de jumătate, dintre care 468 unități școlare catolice, 531 reformate, 34 unitariene și 8 evanghelice (Tismăneanu, Dobrin-cu & Vasile, 2007, p. 532), aparțineau anterior comunității maghiare. Dintre reglemen-tările din sfera legislativă secundară (cu efecte mult mai pronunțate în modelarea sistemului educațional), care au afectat în mod direct sau indirect, în sensul limitării învățământului cu predarea în limba maghiară, au fost inventariate: cele de substituie a învățământului mediu (liceal) teoretic cu instruirea profesională, tehnică și tehnică de maiștri, din intervalul 1952-1956, prin care s-a eludat înființarea secțiilor cu pre-dare în limbile minorităților; cele de îmbunătățire a învățământului elementar, din 1956, care au generat fărâmițarea instituțională; cele de reprofilare a învățămân-tului liceal din 1971 și de stabilire a normelor unitare de structură din învățământ, din 1973, care au creat premisele scăderii oportunităților de instruire liceală în limba maternă; deciziile arbitrare prin intermediul cărora, în anii '80, s-a demarat procesul de lichidare a învățământului secundar (Enyedi, 1990, p. 86; Illyés, 1982, p. 189; Vincze, 1998, p. 302). Așadar, practica instruirii în limba maternă s-a concre-tizat într-un spectru legislativ fragil și expus intervențiilor dictate de iminența factorilor marginali în raport cu obiectivele educaționale.

În ceea ce privește respectarea drepturilor educaționale ale minorităților, practica socială europeană, conturată în decursul evoluției istorice, a confirmat ca etalon al unei reglementări echitabile situația în care, în cadrul sistemului educațional național, procentul copiilor aparținând unei minorități și școlarizați în limba maternă este apropiat de ponderea minorității respective în populația totală. Pentru învățământul în limba maghiară din România, un astfel de exemplu s-a conturat prin reglemen-tarea și organizarea educațională specifică intervalului 1945-1948. În anul școlar 1948-1949, ponderea de 9,58% a elevilor școlarizați în limba maghiară era în acord cu ponderea de 9,45% a etnicilor maghiari. În 1990, imediat după răsturnarea regimului dictatorial, estimarea dezechilibrului dintre reprezentarea educațională, de cca. 4%, și cea demografică, de cca. 8% (Salánki, 2017, p. 99), dificultățile de corectare a acestei situații, dar și lipsa unui inventar statistic al învățământului pentru minorități, din intervalul 1948-1989, au jalonat încheierea unei istoriografii

centrate preponderent pe evocarea situațiilor care au generat restrângerea drepturilor educaționale.

Deși o asemenea catalogare a premiselor interpretative pare a avea numai un scop didactic, menit să delimiteze multiplele fațete ale sistemului educațional, precum și variatele posibilități de evaluare, aceasta indică diferitele planuri de analiză a fenomenului investigat, cele ale regimului, registrului și repertoriului epistemic (Totelecan, 2018), respectiv atât cele ale unui model ideal educațional, ale instrumentării sale normative și ale transpunerii practice în factualități specifice domeniului, cât și cele discursive, conturate în cadrul diferitelor curente istoriografice. Între diferitele planuri nu a existat o relație de strictă dependență sau cauzalitate, în sensul că politicile educaționale nu au generat întotdeauna efectele scontate, ceea ce sugerează faptul că aprecierea cât mai plauzibilă a realităților educaționale presupune ascendența contextualizării unor tendințe evolutive, conturate în baza reperelor practicii educaționale, față de operaționalizarea secvențială a inflexiunilor ideologice sau legislative.

PLANUL APLICATIV

Procedura de selectare și organizare a evidențelor educaționale a fost centrată pe identificarea categoriilor, relevante din punctul de vedere al saturării cu date statistice, referitoare la nivelul național în subdiviziunea limbii de predare maghiară. Sursele de documentare au fost clasificate în trei tipuri de documente. Primul set a inclus registrele statistice oficiale publicate, precum: anuarele statistice, volumele recensămintelor și documentarele statistice privind dezvoltarea învățământului. Dintre acestea, un rol deosebit în aportul de date le-au avut anuarul statistic din 1959 și cel din 1992, deoarece prezentau sintetic realitățile specifice învățământului cu predarea în limba minorităților naționale din etapa 1955-1959, respectiv 1985-1990. În cazul celui de al doilea tom amintit, am constatat cu surprindere faptul că reda date specifice anilor '80, răstimp etichetat în istoriografia temei ca fiind foarte sărac în evidențe scriptice. De altfel, niciuna dintre lucrările de evocare a învățământului în limba maghiară din România sub regimul comunist nu a indicat volumul din 1992 ca sursă de date. Majoritatea documentarelor statistice¹¹ privind învățământul din România, care au redat sistematic aspecte referitoare la învățământul minorităților, au avut regim de uz intern, unele dintre dosarele preliminare întocmirii documentarelor având regim secret. Devenite publice, după 1989, ele s-au dovedit repere utile pentru completarea și verificarea descriptorilor educaționali din

¹¹ În ceea ce privește documentarele statistice întocmite în cadrul Ministerului Educației și Învățământului (sub variatele nume pe care le-a purtat în intervalul 1948-1989), pot fi distinse două mari tipuri: cele referitoare la situația stării curente (cu date specifice unui singur an școlar) și cele referitoare la evoluția în timp a învățământului (cu date specifice mai multor ani școlari). În primul tip au fost incluse sistematic date privind învățământul minorităților, dar cu un grad de detaliere semnificativ mai mic decât în cazul datelor specifice palierului național. În al doilea tip de documentare, datele nu au fost niciodată defalcate după criteriul limbii de predare.

intervalul 1970-1989. Al doilea set de surse l-a constituit seria documentelor de arhivă, și anume: dosarele *Fondului „Murvai László”*, păstrate la Institutul pentru Studierea Problemelor Minorităților Naționale (ISPMN), care conțin fișe de lucru pentru evidența școlară, informări, dări de seamă și situații sintetice privind învățământul minorităților, din perioada 1948-1989; respectiv dosarele secției Învățământ ale *Fondului Sfatul Popular al Regiunii Cluj*, 1950-1965, aflate în custodia Direcției Județene a Arhivelor Naționale Cluj (DJAN Cluj). Din această categorie au fost consultate cca. 1500 file de arhivă și prelucrate acelea care au conținut date utile completării inventarului, respectiv acelea care au oferit informații sugestive referitoare la procesul de elaborare, prelucrare și cenzurare a sintezelor școlare. Cea de-a treia sursă a cuprins volumele, studiile și articolele științifice¹² în care au fost identificate informații utile completării sau verificării unor situații statistice. Datele culese din aceste lucrări au fost utile, în sens de variabile de control, îndeosebi pentru intervalul 1948-1955, foarte succint reflectat în statistica școlară a anuarelor statistice sau a altor fonduri de arhivă.

În alcătuirea efectivă a inventarului am apelat la trei surse majore de documentare. Din prima, *Anuarul Statistic al RPR, 1959* (Direcția Centrală de Statistică, 1959), au fost acoperite informațiile specifice anilor 1955-1959. Din a doua, o sinteză statistică din fondul de arhivă al ISPMN, au fost preluate date continue pentru intervalul 1970-1980 și anii școlari 1960/1961, respectiv 1965/1966. Pentru intervalul 1985-1990 și anul școlar 1980/1981 am folosit ca bază de referință *Anuarul Statistic al României, 1992* (Comisia Centrală pentru Statistică, 1992). Verificarea acestor date și completările adiacente s-au realizat pe baza consultării celorlalte documente disponibile.

În mod evident, reconstituirea unui documentar este purtătoarea unei amprente particularizante, conferită de abilitatea cercetătorului de a desluși semnificațiile încorporate în evidențele cuantificate ale existenței sociale, deoarece aceste amprente numerice ale consemnării datului social, respectiv educațional, poartă în sine rațiunile socio-politice specifice atât intervalului/contextului temporal-istoric, cât și procedurilor de prelucrare și așezare, într-un discurs statistic sau politic, a datelor inventariate. O astfel de strategie rămâne imună în fața trăirilor individuale sau colective, generate de măsurile de limitare a învățământului în limba maternă din perioada comunistă, însă furnizează oportunitatea surprinderii veridice a tendințelor evolutive. Suplimentar, analiza modului de organizare și prezentare a datelor din inventarele statistice identificate poate reliefa mecanismele de operaționalizare a politicilor educaționale, resorturile ideologice încorporate în politicile respective, precum și punerea în scenă a unui discurs statistic. Prin natura interdependenței lor,

¹² Din perspectiva aportului suplimentar de date descriptive, cele mai utile lucrări au fost: Vincze Gábor (1997a, 1997b, 1998): *A romániai magyar kisebbség oktatásügye 1944-1989 között* [Problematica învățământului minorității maghiare din România, între 1944-1989]; Enyedi Sándor (1990): *Oktatás* [Învățământ]; Gergely László (1982): *Învățământul în limbile naționalităților conlocuitoare din Republica Socialistă România; Istoria Românilor* (Giurescu, 2013).

totalitatea acestor indicii constituie elemente indispensabile abordării hermeneutice a domeniului investigat.

INVENTARIEREA ȘI HERMENEUTICA EVIDENȚELOR EDUCAȚIONALE

CONSIDERAȚII METODOLOGICE

Asumând prevalența voinței politice asupra modelării sistemului educațional, interogația de legitimare a demersului nostru pune în discuție tocmai rațiunea elaborării unui inventar statistic, indispensabil unei evaluări cantitative, dar și sporul de cunoaștere aferent unei astfel de interpretări. Un prim argument justificativ în sprijinul strategiei alese îl conferă constatarea, confirmată în literatura de specialitate focalizată pe evocarea vieții politice, sociale, economice și culturale sub regimul comunist, că între imaginile conturate de discursul ideologic, de politicile sectoriale și de practica socială au existat diferențe semnificative. Adeseori afirmațiile conturate la diferitele niveluri de înfățișare a realității au fost contradictorii. Astfel de incongruențe au fost uneori asumate, chiar dacă numai cu jumătate de măsură, și de către autoritățile statale de la acea vreme: „La întocmirea legii de față au fost avute în vedere atât bogata experiență acumulată de învățământul nostru, cât și lipsurile ce s-au manifestat, unele dintre acestea izvorând din prevederile Legii din 1948 și din acte normative ulterioare; [...]” (Legea nr. 11/1968 privind învățământul în RSR, Expunere de motive). Adiacent acestui argument este oportună reliefaarea posibilităților de evaluare a eficacității unui sistem educațional. Obținerea unor rezultate pertinente în ceea ce privește evaluarea concordanței dintre nevoile, așteptările sociale și un anumit tip de organizare a sistemului de învățământ presupune adecvarea metodologiei de investigare la obiectul acesteia, în cazul de față, identificarea caracteristicilor modelului educațional. În literatura de specialitate, referitoare la adecvarea dintre tipul de organizare socială și politicile sectoriale, se face distincția între patru modele dominante de politici educaționale: cel elitist, cel egalitarist, cel liberal și cel democratic (Mandel & Papp, 2007, p. 11). Deși politicile educaționale autohtone, din intervalul 1948-1989, își revendicau fundamentul profund democratic: „[Învățământul] este așezat pe baze democratice, populare și realist-științifice” (Decretul nr. 175/1948, art. 1), „Legea exprimă caracterul profund democratic al politicii partidului nostru în domeniul învățământului, asigurând exercitarea dreptului la învățătură al tuturor cetățenilor, fără deosebire de naționalitate, rasă, sex, religie și fără vreo îngrădire care ar putea constitui discriminare [...]” (Legea nr. 11/1968 privind învățământul în RSR, Expunere de motive), acestea au fost, în esența definițiilor lor legislative și a punerii în operă, politici egalitariste. Un astfel de model vizează în primul rând obiectivarea dezideratului cantitativ prin asigurarea accesului cât mai larg al populației la instruire, iar mai apoi satisfacerea nevoii de calitate, adică adecvarea conținutului educațional la

progresul științei și tehnicii, la prefacerile din plan social, economic și cultural, sub deviza aceleiași calități pentru toți. Îndeplinirea acestor obiective era ghidată prin intermediul organizării structurale și procedurilor instituționale specifice unui sistem centralizat. Deși studiile referitoare la evoluția sistemului național de învățământ preuniversitar din epoca comunistă¹³ au fost deficitare din punctul de vedere al estimării valențelor calitative, acelea care au investigat configurația structural-instituțională au avut ca punct de referință statistica educațională. Însă, în pofida disponibilității documentarelor de dezvoltare a învățământului în plan național, chiar și analizele întreprinse după 1989, care au asumat teoretic intenția de tratare imparțială a tematicii, au integrat în discursul interpretativ adiacent tendințele evolutive reliefate de datele descriptive și ideologia politică disimulată în expresia statistică a realităților specifice acelor ani. În circumstanțele accesului limitat la datele statistice specifice învățământului în limba maghiară, discursul istoriografic de reconstrucție s-a conturat îndeosebi pe fundamentul unei strategii metodologice calitative descriptive, focalizată preponderent pe identificarea mecanismelor de materializare în plan educațional a contextului politic și legislativ, presupus ca fiind esențial și strict cauzal în raport cu realitatea socială. Constatând fragmentarea accentuată în redarea evidențelor structurale, am apreciat cercetările acestui curent istoriografic ca având un caracter intuitiv în reliefaarea explicită a tendințelor evolutive. În cazul nostru, dată fiind nevoia relevării critice a datelor descriptive pentru învățământul în limba maghiară și cea a contextualizării în raport cu datul național, demersul analitic a evidențiat o serie de capcane tipice inventarelor statistice ajustate ideologic, precum și partiții temporale sau structurale difuze din punct de vedere semantic.

O primă observație se referă la faptul că, cu rare excepții, precizările conexe conținutului variabilelor redade în sursele documentare erau insuficient sau foarte expeditiv specificate. De aceea, în introducerea tematicii investigate, ne-am străduit să evităm acest neajuns, oferind cititorului informațiile esențiale facilitării parcurgerii domeniului vizat.

Denumirea variabilelor analizate a fost aleasă astfel încât să faciliteze lectura, prin utilizarea unor termeni specifici perioadei de după reforma educațională din 1968, uzuali și în zilele noastre, respectiv: învățământ preșcolar, primar, gimnazial, liceal și profesional. Inventarierea a fost centrată pe reliefaarea probelor referitoare la învățământul cu predarea în limba maghiară, fără cele privitoare la învățământul în care au fost cuprinși copiii și elevii de naționalitate maghiară. Deși această diferențiere, precum și evidențierea ponderii ambelor aspecte în procesul instructiv constituie elemente cheie pentru interpretarea drepturilor educaționale proprii minorităților etnice, din cauza insuficienței datelor referitoare la cea de a doua variabilă, am optat pentru neincluderea acestora în documentar. Totuși, în vederea

¹³ Una dintre puținele analize structural-funcționale, referitoare la evoluția în ansamblu a învățământului românesc în epoca comunistă, a fost întreprinsă de Dan Constantin Rădulescu (2006) în studiul *Învățământul românesc 1948–1989. Între derivă și recuperare instituțional-funcțională*.

clarificării unor aspecte a căror inventariere ar fi oferit o înțelegere mai amplă asupra datului investigat, reținem faptul că problematica instruirii maghiarilor în limba oficială a fost, de regulă, sporadic evidențiată în statistica educațională. Situația reperată cu precădere în documentarele din intervalul 1960-1970 a fost consemnată sub denumirea *elevi de naționalitate maghiară care studiază limba maternă ca obiect de studiu*. Descriptorul utilizat în cazul învățământului elementar (primar sau gimnazial) nu surprindea complet numărul elevilor maghiari care nu erau cuprinși în învățământul cu predarea în limba maternă. Categoria menționată anterior a ajuns să fie cuantificată în momentul în care cuprinderea elevilor de naționalitate maghiară în învățământul cu predarea în limba română a devenit o realitate tot mai prezentă, fiind, cel mai probabil, generată de contopirea, în 1956, a școlilor generale cu limba de predare a naționalităților conlocuitoare cu cele românești. Concomitent, începând din a doua jumătate a anilor '60, a devenit din ce în ce mai utilizat indicatorul *elevi din rândul minorităților care studiază în limba română*. Spre exemplu, dacă în anul școlar 1971/1972, dintre elevii maghiari din învățământul primar și gimnazial, 17,9% studiau în limba română, în 1988/1989 această pondere crescuse la 19,8%. În cazul instruirii liceale, ecartul dintre ponderile specifice anilor menționați era și mai accentuat, de la 33,7% la 56,9%, indicând nu numai generalizarea acestei practici la toate gradele de școlarizare, ci și trecerea din ce în ce mai frecventă, odată cu înaintarea în anii de studiu, de la învățământul în limba maternă la cel în limba română¹⁴. Dacă evidențele școlare anterioare anului 1980 indicau suficient de plauzibil efectivele de copii și elevi care se instruiseră în limba maternă, o citire atentă a documentarelor statistice elaborate ulterior, în cadrul Ministerului Învățământului, au pus sub semnul întrebării chiar și acuratețea oglinirii veridice a acestei variabile, deoarece, în locul unei exprimări univoce de indicare a celor care învață în limba maternă, categoriile cel mai des utilizate pentru a reda acest tip de școlarizare inventariau *elevi de alte naționalități care învață în unități cu limba de predare maternă*. Deși singura categorie complementară era a celor care studiază în limba română, denumirea, subtil resemnificată, asigura permeabilitatea indicatorului în raport cu posibilitatea ajustării sale statistice în funcție de directivele de partid sau cerințele discursului ideologic.

Pentru întocmirea documentarului s-au utilizat numai datele specifice învățământului cu predarea în limba maghiară, fără a include aspecte referitoare la învățământul în limba altor minorități etnice. O primă justificare a acestei opțiuni este conexă politicilor statale, din perioada investigată, în raport cu minoritatea germană (a doua cea mai largă comunitate etnică din România, după maghiari). Începând cu 1960, ca urmare a creșterii semnificative a emigrării reprezentanților acestei minorități, cei rămași în România au constituit o categorie slab reprezentată demografic. Această situație a determinat distorsiuni ale reprezentării educaționale.

¹⁴ Sursa datelor: ISPMN, Fond Murvai László, dosar 1979-1980, Documentar 1971-1980, ff. 1-9; Documentar privind învățământul cu predarea în limbile naționalităților conlocuitoare 1988/1989.

Totodată, dat fiind faptul că una dintre sursele de documentare consistente din perspectiva temporală redată, 1960-1980, conține numai date despre învățământul în limba maghiară (ISPMN), completarea documentarului cu evidențe privitoare la alte minorități ar fi afectat în mod serios continuitatea datelor prezentate. Luarea în considerare a aspectelor referitoare la celelalte minorități și a minorităților în totalitate ar fi indus riscul apariției unor erori în întocmirea și analiza evoluțiilor, mai ales din perspectiva cadrului instituțional. Argumente convingătoare în acest sens s-au constituit prin reliefaarea unor tendințe de suprareprezentare a unităților cu limba de predare a minorităților în raport cu situația națională, ca și cum minoritățile ar fi beneficiat de o rețea școlară mult mai extinsă decât majoritatea. Artificiile de supraestimare, prin multiplicarea fără fond a unităților cu mai multe limbi de predare, reperate în documentarul *Date statistice privind învățământul în RSSR 1967-1968* (Ministerul Învățământului, 1968), erau justificate în nota de subsol a sintezei prin necesitatea obținerii unor date valide în vederea comparațiilor cu anii școlari anteriori. În același document au putut fi surprinse și exagerarea ritmului de dezvoltare generală a infrastructurii școlare, între 1948 și 1968, precum și așezarea în cifre a presupusei situații privilegiate a minorităților în raport cu cea națională, deși efectivele de elevi școlarizați indicau o tendință contrară, și anume dezvoltarea mai viguroasă a învățământului în limba română.

Adiacent redării categoriilor referitoare la numărul și tipul unităților, cifrele de școlarizare și cadrele didactice, documentarele statistice privind dezvoltarea învățământului din România au consemnat, cu alternanță temporală, o serie de date specifice precum: numărul de absolvenți, baza materială (săli de clasă, laboratoare, internate, cantine), burse școlare, producția (manuale editate), investiții și costuri, dar și altele, de ordin demografic, utile interpretării evoluțiilor din domeniu, precum: numărul de copii vii născuți, populația țării, populația școlară. Cu excepția primelor trei categorii amintite și, ocazional, cu cea a manualelor, datele nu au fost defalcate după criteriul limbii de predare. Singurul indicator cu prezență constantă în cuprinsul inventarelor educaționale a fost raportul dintre populația școlară și populația țării, însă nici în acest caz nu au fost prezentate subdiviziunile etnice. Deși registrele consultate sugerează faptul că au existat evidențe precise ale variabilelor pentru palierul etnic, precum: numărul copiilor de vârstă școlară pe naționalități, cuprinderea școlară pe naționalități, acestea nu au fost niciodată publicate. Regimul strict al secretizării acestora reiese și din faptul că, inclusiv în dosarele de lucru din cadrul ministerului de resort, astfel de date au putut fi identificate cu foarte rare excepții. Exemple edificatoare în acest sens sunt extrasele, redade în Anexa 1, conținând situații sintetice privind învățământul în limba maghiară în perioada 1970-1980. Conform acestora, recensarea populației și școlarizării în limba maternă (în subdiviziune etnică, pe cicluri de învățământ și pe județe) era foarte atent monitorizată de către eșaloanele decizionale superioare din cadrul instituțiilor centrale, însă astfel de înregistrări nu au văzut niciodată lumina tiparului. Așadar, ipoteza penuriei de date descriptive, generalizată în istoriografia

temei (singurele date oficiale publicate cu privire la situația demografică sau cea educațională a populației maghiare fiind cele de la recensămintele populației din 1966 și 1977), s-a conturat îndeosebi ca efect al controlului și strictei cenzuri asupra diseminării factualităților educaționale. Această stare de fapt exprima grăitor intenția autorităților statale de a masca situația învățământului pentru minorități și restrângerea cercului celor bine informați, în care minoritarii erau din ce în ce mai puțin prezenți.

În consecința ideilor anterior menționate, pentru întocmirea documentarului s-a respectat cutuma prezentării exclusive a variabilelor descriptive specifice (unități, școlarizare, cadre didactice) în subdiviziunea treptelor și tipurilor majore de învățământ (preșcolar, primar și gimnazial, liceal și profesional) și a limbii de predare maghiare. Deoarece o serie de scripte referitoare la același an școlar prezentau date diferite (utilizând, cel mai probabil, tipare diferite de calcul), pentru completarea registrului au fost utilizate acele date care aveau cel mai mic ecart față de categoriile similare, specifice altor ani apropiați, și care respectau cutuma de calcul proprie etapelor investigate. În inventarierea învățământului postgimnazial, au fost reținute două categorii: învățământul liceal și cel profesional, fără a include învățământul mediu tehnic, cel tehnic, cel pedagogic din institutele de doi ani, cel de maiștri și cel postliceal. Cu excepția instruirii în școlile medii tehnice, celelalte forme, neluate în considerare, au fost mult mai corelate cu activitatea de producție, aparținând mai degrabă unei categorii aparte, al cărei specific consta în specializarea profesională. Cu excepția învățământului de maiștri, care avea o deosebită încărcătură ideologică, restul formelor de pregătire au avut un caracter temporal incert, planurile de școlarizare fiind ajustate deseori în funcție de nevoile pe termen scurt ale forței de muncă.

ÎNSEMNĂRI PE MARGINEA DOCUMENTARULUI

Parcurgând șirul anilor investigați, se poate observa lipsa datelor din anul școlar 1949/1950 și din intervalul 1951-1955. Singura justificare plauzibilă pentru această situație ar fi un accident conex arhivării documentelor. Însă, în contextul unei serii de elemente caracteristice pentru această etapă, supoziția pare a fi neverosimilă. Cu excepția acestor ani, pentru orice alți ani școlari a putut fi identificată cel puțin o sursă de informare referitoare la instruirea în limba maghiară. În contrast cu lipsa indicată, datele specifice palierului național au fost foarte detaliat redate. Singura sinteză privind instruirea în limba maternă a minorităților în 1950/1951, identificată în *Fondul „Murvai László”* (ISPMN), prezintă, cel puțin în privința unităților școlare postgenerale, incongruențe semnificative față de cele existente în statistica oficială. Astfel, dacă în *Anuarul Statistic al RPR, 1959* (Direcția Centrală de Statistică, 1959), s-a consemnat un total de 10061 elevi care studiau în 18 școli medii tehnice, conform inventarului

școlar 1950/1951 (*Fondul „Murvai László”*, ISPMN), consemnat în documentul de arhivă, un număr de 10019 elevi se instruiău în 86 (19 unități și 67 secții) școli tehnice, adiacent datele fiind defalcate pe etnii și pe regiuni administrative. În pofida unor lacune de înregistrare a învățământului profesional, documentul de arhivă menționat a constituit dovada recenzării detaliate a situației școlare pentru minorități, ceea ce nu s-a oglindit și în anuarul statistic. De asemenea, în etapa 1951-1955, ca urmare a desființării învățământului mediu tehnic și scăderii școlarizării liceale teoretice, s-a înregistrat prima fază de restrângere a oportunităților educaționale liceale în limba maghiară, care ulterior nu a mai fost compensată. Probele invocate sugerează ori ideea unei erori strecurate în anuar, ori intenția de ajustare a realității în scriptele oficiale publicate.

Incongruențe de inventariere, precum cele referitoare la anul școlar 1950/1951, au fost sesizate încă din primul an al perioadei investigate. Chiar și în zilele noastre, realitățile specifice anului școlar 1948/1949 relevă aspecte marcate de incertitudini. Pentru acest an au fost identificate cinci surse de informare privind învățământul cu limba de predare a minorităților și patru surse pentru cel în limba maghiară, respectiv: *Anuarul statistic al RPR, 1959* (Direcția Centrală de Statistică, 1959); o fișă de calcul (manuscris) atașată dosarului de lucru 1964-1965, din *Fondul documentar „Murvai László”* (ISPMN); *Date statistice privind învățământul în Republica Socialistă România, 1967-1968* (Ministerul Educației și Învățământului, 1968); *Documentar statistic privind dezvoltarea învățământului în România până în anul școlar (universitar) 1989/1990* (Ministerul Educației și Învățământului, 1990) și *Istoria Românilor* (Giurescu, 2013). Cu excepția ultimelor două, care par să fi preluat datele de pe fișa de calcul menționată anterior, între toate celelalte există incongruențe de redare a situației școlare. Adiacent acestei circumstanțe, toate sursele redau defectuos anumite date descriptive. De exemplu, în calculul numărului de liceeni la nivel național, defalcăt pe limbi de predare, în fișa manuscris, la minorități sunt incluși și elevii din învățământul mediu tehnic, în timp ce la palier național figurează numai elevii din învățământul de cultură generală de 11 ani și cei de la învățământul pedagogic. Cu toate că datele erau corecte, așezarea lor în categoriile potrivite era eronată. În urma confruntării documentelor sursă am reușit să elucidăm o serie de necunoscute, însă alte evidențe privitoare la numărul exact al școlarizării primare, gimnaziale și profesionale au rămas încă incerte.

O altă problematică sensibilă care, prin forma de prezentare a datelor statistice din perioada 1955-1959, a fost ajustată ideologic a fost cea a învățământului mediu tehnic. După preluarea din sistemul educațional anterior și statuarea sa legală, prin Decretul nr. 175/1948 pentru reforma învățământului, ca modalitate de instruire de specialitate de nivel liceal, începând din 1954, autoritățile comuniste au inițiat declasarea acestuia și înlocuirea cu învățământul tehnic și tehnic de maiștri. Prin lichidarea școlilor medii tehnice s-a redus la aproape

jumătate cuprinderea elevilor în ciclul liceal. În cazul minorității maghiare, efectele acestor reduceri au fost mai nefaste, deoarece noile formule de pregătire au prevăzut în mult mai mică măsură organizarea instruirii în limba maternă. Școlile tehnice și tehnice de maiștri nou înființate pe baza dispozițiilor directe de partid au constituit, mai ales prin modul de organizare a admiterii, dar și prin durata mai redusă a studiilor, un mijloc de imixtiune politică brutală în actul educațional, precum și o rampă de legitimare facilă a clientelei politice, având ca bază clasa muncitoare precar școlarizată. În sfera învățământului profesional, o măsură similară de mascare a luptei de clasă a constituit-o înființarea școlilor de ucenici. Aceste prefaceri au avut în mod evident un rol politic și nicidecum o noimă educațională, promovând, prin selecția arbitrară a candidaților admiși, schimbarea sistemului social, prin ridicarea clasei muncitoare. Atribuirea unui deosebit rol politic acestor forme de instruire a putut fi detectată și în *Repertoriul general al legislației în vigoare* (Ministerul Justiției, 1966), în conținutul căruia învățământul superior, cel tehnic, cel tehnic de maiștri și cel profesional figurau în subcapitolul „Învățământ pentru pregătirea cadrelor”. În corpusul statisticilor oficiale, acest artificiu ideologic a fost mascat prin potrivirea datelor specifice învățământului tehnic și tehnic de maiștri în continuarea celui mediu tehnic. În aceste circumstanțe, dublate de urmările nefaste (în planul instituțional al învățământului în limba maghiară) ale reverberațiilor Revoluției Ungare din 1956, se contura tot mai clar faptul că, în pregătirea profesională și tehnică de orice fel, dar și în formulele educaționale care mascau legitimarea și promovarea prozeleților puterii, identitatea lingvistică nu era acceptată decât ca mediu de propagandă. Însă șiretlicul păgubos al ajustării ideologice și scriptice, care s-a reflectat asupra întregului sistem educațional, a fost probabil involuntar devoalat, în 1973, în conținutul unicului capitol de comparații cu străinătatea din seria *Documentar statistic privind dezvoltarea învățământului în România, în perioada 1938-1973*¹⁵ (Ministerul Educației și Învățământului, 1973a). Atunci, într-un clasament al țărilor din lagărul comunist, specific anilor școlari din intervalului 1965-1971, ne situam pe penultimul loc, devansând U.R.S.S., la școlarizarea profesională și pe ultimul loc la cea mediu tehnică. Cel mai probabil, pentru a eluda prezentarea unei situații dezonorante, școlarizarea liceală nu a mai fost precizată.

În anii '60 s-a conturat practica cosmetizării sintezelor statistice referitoare la unitățile școlare cu predarea în limba minorităților. Din cauza acestei practici, utilizate în etapele de pregătire a materialului informativ, intervalul 1960-1970 s-a dovedit a fi cel mai problematic pentru întocmirea documentarului, cazul anului școlar 1967/1968, redat în Imaginea 1, fiind cel mai elocvent în acest sens.

¹⁵ Dintre toate documentarele consultate, acesta a fost primul și ultimul în care a fost inclus un capitol de comparații cu străinătatea.

Imaginea 1

Extras privind înregistrarea în diferite documente a numărului de unități școlare

an școlar	1967/1968		
	a	b	c
licee cu predarea în limba maghiară	121	86	175
unități	10	16	23
secții	111	70	152

a – date culese din fișele de lucru manuscris

b – date culese din documentul editat după o primă etapă de revizuire și cosmetizare a datelor din coloana a

c – date culese din documentarul statistic 1967/1968

În fișele manuscris din dosarul de lucru de la Ministerul Învățământului (ISPMN, dosar 1967/1968), cu evidența unităților și secțiilor, au fost inventariate 10 unități și 111 secții, în total 121. În varianta sintetizată și tipărită, care probabil a fost cenzurată de către un superior, apăreau 16 unități și 70 secții, adică 86 în total. Varianta îmbunătățită a situației sintetice, care cuprindea atât unitățile, cât și efectivele de elevi, cosmetiza ușor realitatea, menționând, la rubrica licee, 86 cu predarea în limba maghiară. În raportul de analiză a situației școlare din acel an, starea de fapt era relativizată, menționându-se cele 107 licee cu predarea în limbile naționalităților conlocuitoare și evidențiindu-se faptul că 77,8% dintre unități erau cu predarea în limba maghiară. În raportul de informare asupra situației învățământului pentru minorități era consemnat, în sens de augmentare a posibilităților de școlarizare, faptul că, alături de aceste unități, rețeaua școlară mai cuprindea 22 secții serale, 29 secții fără frecvență (cu clasele V-XII), 2 secții de licee de artă, 1 secție de liceu de educație fizică, 3 licee pedagogice de învățători, dintre care una în proces de lichidare, 2 licee pedagogice de educatoare și o secție de educatoare la fără frecvență, în lichidare. Adiacent, datele privind rețeaua liceelor din documentarul statistic 1967/1968 (Ministerul Învățământului, 1968) indicau o situație și mai distorsionată: 175 de licee cu predarea în limba maghiară, dintre care 23 unități și 152 secții. Tendința de sporire scriptică, prin cumularea arbitrară a unităților și a secțiilor, dar și prin considerarea unor secții de specialitate ca fiind unități cu o singură limbă de predare, indica efortul oficialităților de ascundere a situației nesatisfăcătoare în raport cu nevoile și drepturile educaționale ale minorităților.

Din 1970, când, conform declarațiilor politice, problematica minorităților a fost rezolvată, dar și după perfectarea modalităților de cosmetizare a datului educațional, nu s-au mai înregistrat sincope în documentarea evidențelor după criteriul etnic. Chiar dacă datele nu erau accesibile public, ele erau detaliat

inventariate. Caracterul plenar al sintezelor statistice întocmite după 1970, în cadrul Ministerului Învățământului, a constituit un multiplu identificator al realităților educaționale specifice epocii comuniste. În primă instanță, acestea au semnalat stabilizarea sistemului, prin capacitatea de asigurare a învățământului general și diversificarea celui postgeneral. Această etapă s-a conturat, preponderent în anii '60, printr-o detașare critică față de modelul sovietic impus în anii '50, prin asumarea propriilor determinări socio-economice și politice, dar și prin așa-numita reîntoarcere la tradițiile care valorizau concomitent atât un etos național, popular, cât și importanța culturii occidentale. Totodată, particularizarea inventarelor cu date descriptive proprii subdiviziunii etnice relevă încheierea unui discurs coerent în raport cu problematica minoritară. Însă caracterul secret al factualităților specifice domeniului educațional și controlul strict al diseminării lor trădau diferențele dintre multiplele paliere discursive, politice și statistice. Conform datelor din dosarele de lucru de la ministerul de resort, în anul școlar 1970-1971 (ISPMN), învățământul cu predare în limba maghiară se derula într-un cadru instituțional similar celui alcătuit în 1961 prin unificarea școlilor, în care erau cuprinși cca. 75% dintre copiii și elevii de naționalitate maghiară. Oportunitățile de instruire în limba maternă erau mai mari în ciclul preșcolar și cel general, de 85%, respectiv 82%, mai mici în cel liceal, de cca. 65%, și lipseau cu desăvârșire în cazul învățământului profesional. În pofida acestor evidențe, oficialitățile statale afirmă: „Această rețea largă satisface cerințele de școlarizare în limba maternă a copiilor și tinerilor aparținând naționalităților conlocuitoare” (Ministerul Educației și Învățământului, 1973b, p. 26). Cu aproape un deceniu mai târziu, când șansele de instruire în limba maternă erau și mai diminuate, președintele statului susținea că „numărul școlilor în limba maghiară și germană este proporțional cu numărul populației” (Ceașescu, 1979, p. 26-31). Dacă trăsătura dominantă a discursului statistic a fost cosmetizarea datelor, în sens de sporire scriptică a unităților cu predare în limba minorităților, cea a discursului politic au fost scoaterea din contextul interpretativ a datelor descriptive și relativizarea discursivă, toate acestea pentru a pune într-o lumină favorabilă ideologia și politica oficială. Din nefericire, consultarea atentă a ultimei surse majore de documentare, *Anuarul Statistic al României, 1992* (Comisia Centrală pentru Statistică, 1992), ne-a sugerat trăinicia acestei metehne de cosmetizare. De exemplu, cifrele indicând totalul național al personalului didactic din învățământul liceal, prezentate în tabelul „Învățământul de toate gradele, după limba de predare”, sunt sensibil mai mici (cu cca. 25%) decât cele indicate inițial în tabelul general „Învățământul de toate gradele”. Desigur, diferența considerabilă putea să fie ori rezultatul unei erori majore de preluare din surse statistice anterioare a datelor, fără verificarea validității sau coerenței acestora, ori acceptarea și perpetuarea unei practici încetățenite într-un trecut nu prea îndepărtat și considerate legitime din perspectiva consolidării și perpetuării discursului ideologic despre statul național unitar.

Până la începutul anilor '60, denaturarea realităților redată în sintezele statistice a fost rezultatul ajustărilor ideologice¹⁶. De fapt, până în 1956, autoritățile comuniste au interzis publicarea seriei de anuare statistice, întreruptă în 1940, singurele informări cosmetizate fiind lansate în spațiul public prin intermediul presei de partid. Chiar dacă anuarele publicate în intervalul 1957-1959 au redat în mod detaliat evidențele școlare pentru anii anteriori, cele specifice învățământului în limba maghiară, din intervalul 1948-1956, nu au fost incluse. Cu toate că, începând din 1960, anuarele statistice nu au mai prezentat reperele educaționale în subdiviziune etnică, procedurile de cosmetizare a datelor recenzate au devenit practici curente în elaborarea sintezelor. Majoritatea documentelor consultate s-au dovedit a reflecta în mod distorsionat sfera educațională, dar nu în sensul datelor furnizate, ci în sensul organizării, așezării și ajustării lor în vederea susținerii unei viziuni politice. Unul dintre cele mai elocvente exemple de deturnare ideologică l-a constituit *Anuarul statistic al R.P.R., 1959* (Direcția Centrală de Statistică, 1959), în al cărui conținut nu numai că s-a inculcat ideea continuării sau chiar a dezvoltării învățământului mediu tehnic (învățământ liceal de specialitate) prin cel tehnic și de maiștri (învățământ profesional), dar s-a și sugerat congruența dintre un dat educațional și unul politic. Într-un mod mai mult sau mai puțin conștient, această logică de percepere și evaluare s-a perpetuat necritic, chiar și în scriptele statistice și în studiile de istoria învățământului elaborate după 1989.

Urmărind cele trei categorii de date inventariate, s-a constatat faptul că variabila cea mai complet redată a fost cea a cifrelor de școlarizare, urmată de cea a unităților școlare. Din cauza incongruențelor dintre documentarele sursă, precum și a insuficienței defalcări pe cicluri și filiere educaționale, itemul cadre didactice a fost cel mai slab reprezentat, fiind practic irelevant din punctul de vedere al unei analize structurale detaliate.

Analiza longitudinală a datelor inventariate, exemplificată grafic în Anexa 2, a reliefat diferențe semnificative între cursul prefacerilor instituționale și cel al cifrelor de școlarizare. După primii doi ani, favorabili extinderii rețelei școlare, în intervalul 1951-1956 a survenit prima recalibrare instituțională a filierei liceale teoretice, prin augmentarea unităților liceale teoretice cu un număr considerabil de secții, rezultate din desființarea liceelor și secțiilor tehnice. Ulterior, între 1956 și 1961, autoritățile au pus în aplicare reorganizarea structurii școlare a învățământului primar și gimnazial. Prin intermediul măsurilor de „unificare” a școlilor maghiare cu cele românești, concretizate preponderent prin transformarea școlilor independente cu limba de predare maghiară în secții ale noilor înființate școli românești, numărul unităților independente cu limba de predare maghiară a fost redus la mai mult de jumătate. Acțiunea, derulată cu maximă intensitate în răstimpul

¹⁶ Deși nu exemplifică artificiile folosite pentru ajustarea ideologică a sintezelor statistice, renumitul demograf Vladimir Trebici (2016, p. 172-183) confirmă, în volumul *Însemnări din memorie*, utilizarea acestor proceduri, menționând totodată faptul că ele erau dictate pe linie superioară de partid și că nesupunerea echivala practic cu desfacerea contractului de muncă.

1958-1961, s-a extins și asupra învățământului secundar, liceal și profesional. Până la jumătatea anilor '60, politicile de unificare forțată a școlilor românești cu cele ale minorităților au generat destructurarea relativei independențe instituționale a învățământului de toate gradele în limba maghiară. Din 1974, un cumul de factori a condus la evoluții similare și în învățământul preșcolar. Pe fondul celui de al doilea val al industrializării, al creșterii presiunii demografice, al sporirii gradului de instituționalizare a copiilor de vârstă preșcolară, dar și al politicilor educaționale de înfrățire, aplicate anterior cu succes în învățământul obligatoriu, tot mai mulți copii maghiari au fost cuprinși în grădinițe cu predarea în limba română. Cu excepția unor mici ajustări contextuale, noua configurație instituțională a rămas neschimbată până în a doua jumătate a anilor '80, când reluarea practicilor de înființare a claselor românești în cadrul școlilor maghiare s-a soldat din nou cu restrângerea școlilor generale și lichidarea liceelor independente cu predarea în limba maternă. Restrângerile instituționale s-au reflectat și în diminuarea cifrelor de școlarizare, dar relația nu a avut un caracter univoc, diferențierea efectelor fiind sesizabilă mai ales în lumina obligativității și formelor de instruire. O privire de ansamblu asupra școlarizării în limba maghiară a reliefat, în cazul instruirii promovate cu predilecție prin lege, tendința de stagnare a efectivelor din învățământul general, respectiv tendința de scădere a celor cuprinse în școlile profesionale, iar în cazul formulelor educaționale facultative, la nivel preșcolar și liceal, o ușoară tendință ascendentă. Excepțiile conturate de valurile de creștere sau descreștere, sesizabile îndeosebi în cazul învățământului primar și gimnazial, s-au manifestat în contextul unor schimbări structurale, precum etapa generalizării învățământului de 7-8 clase, 1956-1965, sau ca urmare a cuprinderii în diferitele grade de învățământ a cohortelor de copii născuți după 1966¹⁷. După 1985, s-au înregistrat scăderi continue ale efectivelor de copii și elevi școlarizați în limba maghiară, însă fenomenul s-a manifestat într-un context de criză socio-economică generalizată, reflectată în plan educațional național prin scăderea investițiilor în infrastructura școlară și prin diminuarea continuă a cifrelor de școlarizare din învățământul preșcolar și general. Cu toate acestea, măsurile arbitrare de lichidare a ultimelor licee independente și de diminuare a oportunităților educaționale în limba maghiară aveau în fundal acutizarea neînțelegerilor politice dintre România și Ungaria¹⁸. În pofida faptului că tendințele conturate de evidențele școlarizării au fost mai difuze,

¹⁷ Ca urmare a Decretului 770/1966 pentru reglementarea întreruperii cursului sarcinii, în următorii cinci ani consecutivi, s-a înregistrat dublarea ratei natalității.

¹⁸ În anii '80, substratul xenofob al discursului oficial față de minoritatea maghiară, dar și măsurile abuzive utilizate împotriva acestei minorități s-au accentuat pe fondul acuzelor aduse oficialităților române de către asociațiile diasporei maghiare din Occident și de autoritățile maghiare, care plasau în atenția opiniei publice internaționale atât zădărnicierea de către autoritățile autohtone a oricăror posibilități de susținere a minorității maghiare transilvănene, cât mai ales precaritatea condițiilor de trai al întregului popor și repetatele încălcări ale drepturilor omului din România. O prezentare mai detaliată asupra acestor aspecte se regăsește în lucrarea lui Stefano Bottoni (2010), *Transilvania roșie. Comunismul român și problema națională 1944-1965*.

așezarea lor în contextul demografic, situații redate în Anexa 3, a reliefat declinul oportunităților de instruire, declin generalizat în etapa consecutivă regresului instituțional.

Încercând să răspundem întrebărilor cum și de ce, în epoca comunistă, învățământul în limba maghiară a înregistrat un recul, tendințele lui evolutive fiind mult mai reduse în raport cu cele naționale, vom reitera, prin prisma reperelor teoretice invocate, câteva constatări desprinse în urma investigației noastre. Analiza centrată pe reliefarea efectelor ideologice atât asupra inventarierii învățământului în limba maghiară, cât și asupra conturării unui discurs statistic de resemnificare, de așezare într-o lumină favorabilă concordantă discursului politic și legislativ, a indicat tendința de disimulare continuă a praxisului educațional al minorității maghiare de către autorități. Această direcție a fost mai evidentă pentru intervalul 1948-1955, foarte deficitar înfățișată. Totodată, între diferitele paliere discursive oficiale și realitățile educaționale au existat diferențe semnificative. În ce măsură dezacordul dintre acestea era expresia unei ideologii naționaliste xenofobe sau doar a unei strategii dictate de anumite circumstanțe politice, constituie de fapt o întrebare retorică, căci majoritatea ipostazelor educaționale au fost rezultatul unui complex de factori: ideologici, normativi, structurali, demografici, de politici educaționale sau circumstanțe socio-politice și/sau economice. Însă un indiciu al elucidării substratului motivațional al prefacerilor specifice învățământului în limba maghiară s-a conturat prin identificarea, în urma analizării datelor documentarului alcătuit, atât a intervalului temporal de manifestare a celei mai critice etape, cât și a intensității de manifestare a ei. Asumând validitatea de estimare a respectării drepturilor educaționale ale minorităților etnice ca fiind echilibrul dintre ponderea educațională și cea demografică, se poate observa faptul că perioada critică a învățământului în limba maghiară s-a consumat, cu maximă intensitate, în intervalul 1959-1965, limitele de inflexiune ale tendinței descendente față de cele relativ stabile fiind 1956 și 1970. Într-adevăr, acest interval a coincis cu etapa de adaptare a educației naționale la realitățile politice și socio-economice autohtone, realiniere realizată și printr-o desprindere din ce în ce mai accentuată de modelul educațional sovietic, impus după 1948. Din punctul de vedere al asigurării legitimității normative, acest proces s-a conturat preponderent în baza unor decizii politice puse în aplicare treptat și mult mai puțin pe fondul unor strategii educaționale formulate în acte legislative de prim rang.

Frecvența și amplitudinea prefacerilor caracteristice întregului sistem educațional de până la 1956 au sugerat, cu suficient de mare credibilitate, ipoteza conform căreia învățământul nu a fost dirijat în temeiul unei strategii atent elaborate. Intervențiile pripite din acest domeniu s-au produs în primă instanță, așa cum indică sfera reglementării legislative, dar și evaluarea consecințelor cuantificate ulterior, ca efect al extinderii abuzive a controlului politic asupra întregului câmp de viață și mai puțin ca efect al unei strategii de organizare și funcționare a procesului educațional care să conducă la schimbarea socială insistent propovăduită în

discursul și ideologia politică comunistă. Însă această manieră dezarticulată de gestionare a domeniului nu putea constitui un argument justificativ al dirigerii procesului instructiv în defavoarea minorităților etnice. Primele conflicte intestinale pentru putere, din cadrul PMR, între grupul nativilor și cel al moscoviților, au avut loc în 1952 și s-au soldat cu epurarea politică a celor învinși sau, în cazul unora dintre liderii direct implicați, chiar cu exterminarea fizică, deși resorturile motivaționale ale conflictului localizat la nivelul superior al conducerii politice nu au avut o componentă xenofobă (Copilaș, 2015, p. 125-130). Totuși, diferențele ideologice și natura relațiilor interpersonale, punctuale, dintre cei implicați în confruntarea internă nu pot decât să nuanțeze specificul ideologic discursiv al diferitelor etape politice, nu și să constituie argumente justificative contrare unor evidențe structurale. Din perspectiva preocupării de a identifica, pe baza evidențelor empirice prezentate în analiza curentă, substratul causal al restrângerii oportunităților educaționale și, în general, a celor de exprimare identitară, colectivă sau individuală, ideea inconsistenței de manifestare discursivă sau interpersonală a atitudinilor xenofobe caracteristică sferei politice centrale nu constituie un contra-argument verosimil al încorporării unor rațiuni contrare diversității sau alterității etnice în politicile sectoriale. Cum altfel, dacă nu în prezența unor astfel de rațiuni aflate la baza intenției, proiectului și manierei de concretizare a „îmbunătățirii” învățământului a fost posibilă o declasare intensivă a învățământului în limba maghiară, concomitentă unei tendințe accentuate de creștere a indicatorilor educaționali la nivel național? Având în vedere lipsa acută de informare a cadrelor din învățământ cu privire la starea generală a domeniului în care activau, fapt datorat controlului strict, exercitat de puterea centrală, asupra diseminării cunoașterii realităților sociale, ipoteza atribuirii ascendenței ideilor de recalibrare educațională unor largi dezbateri, organizate în 1955 în mediile de specialitate, idee consensual asumată și larg vehiculată chiar și în zilele noastre în literatura de specialitate, apare extrem de puțin plauzibilă. Intenția ajustării educaționale s-a conturat, cel mai probabil, anterior acestei date, la intersecția dintre acțiunea de extindere a controlului politic asupra învățământului și îngrijorările privind degradarea indicatorilor educaționali, semnalate în analizele Direcției Centrale de Statistică și ale Ministerului Învățământului. Însă nu mai puțin credibilă pare ipoteza intenției de frânare a avântului înregistrat, între 1948 și 1955, în sfera învățământului în limba maghiară. Din punctul de vedere al posibilităților și oportunităților de instruire, în urma reformei din 1948, minoritatea maghiară reușise să-și conserve echilibrul în raport cu indicatorii naționali, iar mai apoi să fructifice noile circumstanțe, astfel încât, în intervalul 1950-1955, populația maghiară să fie superior reprezentată educațional față de media națională. Formulată, în Plenara CC al PMR din 1956, ca măsuri de îmbunătățire a învățământului elementar, unificarea instituțională a fost transpusă în practică treptat. Deși unii lideri maghiari au intuit înglobarea școlilor maghiare în structura națională, firava lor opoziție a fost zădărnicită de persecuțiile și epurările politice, inițiate imediat după manifestările conexe Revoluției Maghiare

din 1956. Practic, aglutinarea școlilor maghiare cu cele românești, perfect camuflată în procesul de restructurare a învățământului național, a vizat destructurarea, atomizarea socială a comunității maghiare. Ca argumente justificative în acest sens pot fi evocate persecuțiile celor acuzați de a fi simpatizat cu ideile Revoluției Maghiare din 1956, chiar dacă acestea nu au avut un caracter exclusiv etnic. Statusul social al majorității persoanelor de naționalitate maghiară condamnate (profesori, studenți, elevi și cler) în procese fantomă, instrumentate în cadrul tribunalelor militare (Dávid, 2016, p. 36-53), a indicat o acțiune concertată a autorităților statale îndreptată împotriva puținelor instituții ale minorității maghiare, educaționale și confesionale, prin intermediul cărora s-a putut manifesta în mod încheșat efuziunea față de mișcarea revoluționară maghiară. Adiacent, ponderea celor de etnie maghiară persecutați și judecați a fost superioară ponderii tuturor celor condamnați în acest context politic în România (Dávid, 2016, p. 36-53). În circumstanțele restrângerii drepturilor de asociere liberă, în alte organizații sau asociații decât cele strict controlate politic, școlile independente cu predare în limba maternă au reprezentat ultima redută instituțională, consistentă din perspectiva cuprinderii sociale, care permitea menținerea unei rețele sociale extensive și păstrarea unei relative autonomii etno-culturale. Pe fondul epurărilor politice, a măsurilor de reechilibrare a compoziției etnice din Transilvania, de lichidare a autonomiei pe criterii etnice, inițiate în 1958 (Bottoni, 2010, p. 275-289), și unificării școlare, autoritățile au declanșat procesul de înlocuire a cadrelor de conducere de naționalitate maghiară din învățământ cu cele românești, limitând din ce în ce mai mult oportunitatea exprimării identitare a minorităților. Faptul că în cazul minorității maghiare nu s-a produs o restructurare, ci o destructurare educațională, l-a indicat chiar descreșterea concomitentă a oportunităților de școlarizare. Ulterior, cu excepția ultimilor ani, politicile educaționale ale epocii ceaușiste, apreciate din punctul de vedere al efectelor asupra structurii educaționale, au acționat mai degrabă în sensul obturării dezvoltării învățământului în limba maghiară decât în cel al restrângerii acestuia, păstrând atât structura instituțională, cât și cifrele de școlarizare în parametrii de siguranță împotriva oricăror posibilități de coagulare socială a unor forme de opoziție față de regim.

CONCLUZII

Reevocarea istorică a învățământului preuniversitar cu predarea în limba maghiară din epoca comunistă prin inventarierea evidențelor structurale a prilejuit lărgirea câmpului hermeneutic cu trei perspective de apreciere a fenomenului investigat. Prima filieră, circumscrisă de domeniul recenzării statistice, a reliefat camuflarea perpetuă de către autorități a realităților specifice minorităților etnice. A doua perspectivă, focalizată pe reconstituirea tendințelor structurale, ancorate într-un inventar descriptiv suficient de consistent pentru evitarea unor derapaje interpretative, a favorizat clarificarea unor teze incerte privind evoluția învățământului în

limba maghiară. Contextualizarea demografică a datului educațional a indicat faptul că, după o fază de relativă stagnare, 1948-1955, a urmat cea a declinului, 1956-1970, caracterizată prin înjumătățirea oportunităților educaționale, după 1971 situația rămânând aproape neschimbată până în a doua jumătate a anilor '80, când politicile educaționale au generat un nou val al restrângerii drepturilor de instruire în limba maternă. Cea de a treia dimensiune interpretativă, concretizată prin integrarea multiplelor paliere discursive: politice, legislative, statistice, precum și a celor de evocare istorică în sfera resemnificării socio-politice, a reliefat caracterul complex al fenomenului educațional, puternic ancorat în sfera ideologiei politice. Totodată, conjugarea ideologiei/ideologiilor politice cu evoluția structurală a învățământului în limba maghiară a creionat o perspectivă interpretativă conform căreia, în pofida faptului că, în etapa 1948-1965, politica PMR față de minoritatea maghiară (conturată într-un context strategic de afirmare a relativei autonomii politico-economice în raport cu puterea sovietică și, implicit, de consolidarea controlului politic intern) nu a avut un substrat xenofob, politicile educaționale, inițiate anterior formulării măsurilor de îmbunătățire a învățământului național din 1956, au încorporat pe fundalul motivațional rațiuni contrare diversității și alterității etnice. Aceste politici educaționale, potențate ulterior de măsurile autorităților menite să izoleze reverberațiile autohtone ale Revoluției Ungare din 1956, au generat cea mai severă restrângere a oportunităților educaționale din întreaga etapă comunistă. În comparație cu această etapă acută de declasare a învățământului în limba maghiară, declinul înregistrat în epoca ceaușistă a fost semnificativ mai estompat.

Potrivit naturii lor, de semnificare a unor realități, fie ele obiectuale, empirice sau abstracte, cifrele inventarelor statistice purtau în sine instrumentalizarea legislativă, politică și, implicit, cea ideologică a organizării învățământului, înfățișând totodată numai parțial realitățile educaționale, respectiv pe acelea pretabile exprimării prin cifre, adică cele cuantificabile. Suplimentar acestora, cosmetizarea ideologică a procedurilor de recenzare a relevat faptul că datele descriptive inventariate nu au oglindit o realitate *stricto sensu*, ci o serie de factualități încărcate de semnificațiile sociale atribuite lor, constituind astfel un discurs de resemnificare a datului educațional. Însă importanța reconstituirii unui inventar cât se poate de complet, în sensul amplitudinii surprinderii fenomenului investigat, precum și a saturării reperelor temporale, nu rezidă numai în oglindirea semnificațiilor încorporate, ci mai ales în satisfacerea condiției de necesitate și suficiență implicate de o redare explicită a tendințelor de evoluție, a mecanismelor de obiectivare a politicilor educaționale, dar și a mecanismelor de distorsionare ideologică a inventarelor școlare. Din acest punct de vedere se conturează clar faptul că istoria (în sens de știință a evocării trecutului) este în esență un discurs subiectiv, deoarece ea încorporează atât un fapt social trecut (așadar e purtătoare a unei semnificații proprii) și resemnificarea acestuia prin prisma artefactelor în virtutea cărora cercetătorul are acces la perioada investigată, cât și condiția cercetătorului care este

captiv contextului socio-cultural și temporal-istoric al existenței sale, context dominat de un discurs istoric specific, în temeiul căruia cercetătorul își expune exegezele. Considerând aceste afirmații ca fiind și limitele de asumare a considerațiilor conturate în prezentul studiu, apreciem că, în temeiul strategiei de investigare, focalizate pe conjugarea evidențelor educaționale (obținute prin reconstituirea unui documentar statistic al învățământului cu predarea în limba maghiară din România, 1948-1989) cu multiplele discursuri conexe acestora: legislative, politice, ideologice, statistice, s-a creionat un filon de evocare istorică concurent în raport cu cele specifice celor două curente istoriografice amintite, care prin integrarea critică a concluziilor acestora a reliefat o serie de valențe interpretative complementare.

În consens cu ideile reliefate în prezentul demers de investigare, putem afirma faptul că aparatul statistic de inventariere a unui domeniu complex al existenței, precum educația, poate fi o unealtă utilă cunoașterii realității în măsura decantării sale de interferențele ideologice, specifice contextului căruia i-au servit. Altfel devine un instrument perfid al manipulării, dar și al deformării istorice. De aceea, cu deosebire pentru demersurile de analiză istorică, reiterăm necesitatea unei citiri critice a documentelor statistice, exigență indispensabilă analizei hermeneutice a fenomenului investigat.

ANEXA 1

Imaginea 1

Extras privind situația învățământului în subdiviziune etnică,
România, 1970-1980¹⁹

POPULAȚIA TOTALĂ, POPULAȚIA ȘCOLARĂ, PERSOAL DIDACTIC ÎN ANII ȘCOLARI: 1971-1972; 1973-1974; 1978-1979; 1979-1980 ^x									
Anul școlar		Total populație		Total: copii, elevi, studenți		din care în școli în:			
		număr	%	număr	%	limba română		limba maternă	
						număr	%	număr	%
1971- 1972	Total RSR	20.470.000		4.295.443	21,0				
	Maghiari	1.658.780	8,1	291.983	17,6	72.125	24,5	219.858	75,3
1973- 1974	Total RSR	20.828.000		4.454.574	21,4				
	Maghiari	1.674.450	8,0	327.518	19,5	98.912	30,2	228.606	69,8

Imaginea 2

Extras privind cuprinderea în școlile generale în subdiviziune etnică,
România, 1970/1971²⁰

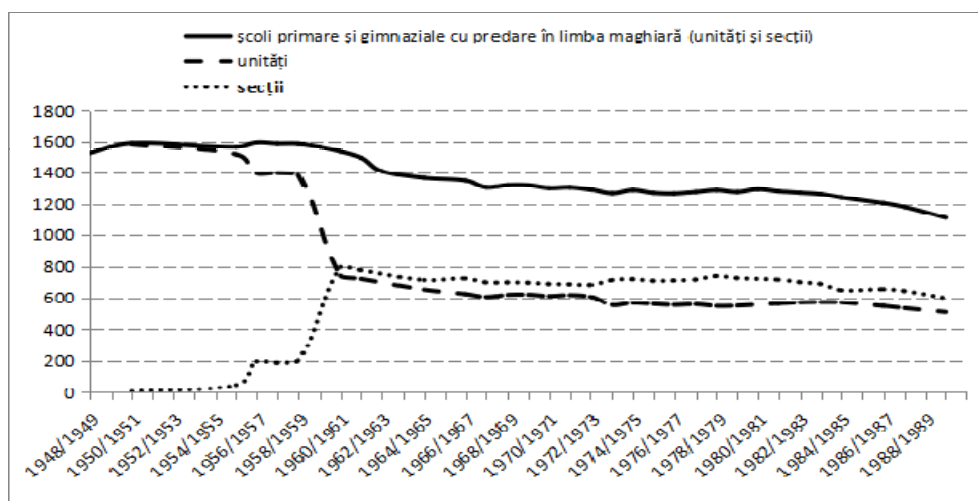
CUPRINDEREA ÎN ȘCOLILE GENERALE																
- Anul școlar 1970/1971 -																
Județul	Situația pe ansamblu (români + naț. conlocuți)			Maghiari								Germani				
				Nr. copii lor de via- ță școlare	Școlarizați								Nr. copii lor de via- ță școlare	Școlarizați		
	Total	din care								Total	din care					
		in lb. maternă in lb. română									in lb. maternă in lb. română					
		număr	%		număr	%	număr	%	număr		%	număr		%	număr	%
Total R.S.R.	287869	282819	98,2	195405	191952	98,4	157510	80,7	34442	17,7	48505	48399	99,7	42364	87,8	
Alba	59111	58870	99,6	2576	2561	99,4	2139	83,0	422	16,4	2035	2032	99,9	1625	79,9	
Arad	54052	50640	93,7	5465	5437	99,5	3385	62,0	2052	37,5	5012	5001	99,7	4401	87,7	
Bihor	81601	80602	98,8	23346	23043	98,7	17282	76,3	5461	23,7	84	84	100,0	-	-	
Bistrița	46648	46444	99,5	1805	1802	99,8	1712	94,8	90	4,9	584	584	100,0	545	93,3	

¹⁹ Sursa extrasului: ISPMN, Fond Murvai László, dosar 1979-1980, Documentar 1971-1980, f. 1.

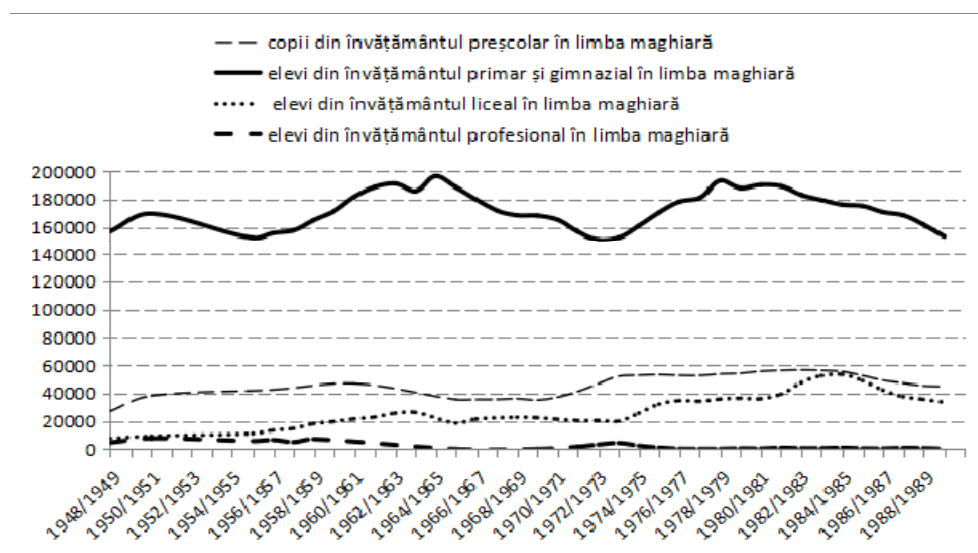
²⁰ Sursa extrasului: ISPMN, Fond Murvai László, dosar 1970-1971, f. 145.

ANEXA 2

Evoluția numărului de unități școlare de învățământ general cu predarea în limba maghiară din România, 1948-1989 (cifre absolute)

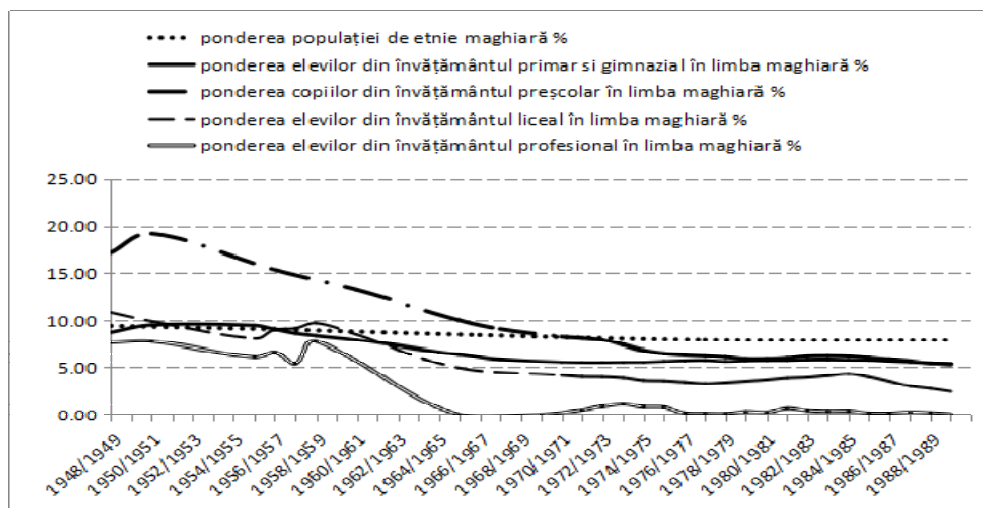

Evoluția efectivelor de copii și elevi școlarizați în limba maghiară în învățământul preuniversitar din România, 1948-1989 (cifre absolute)

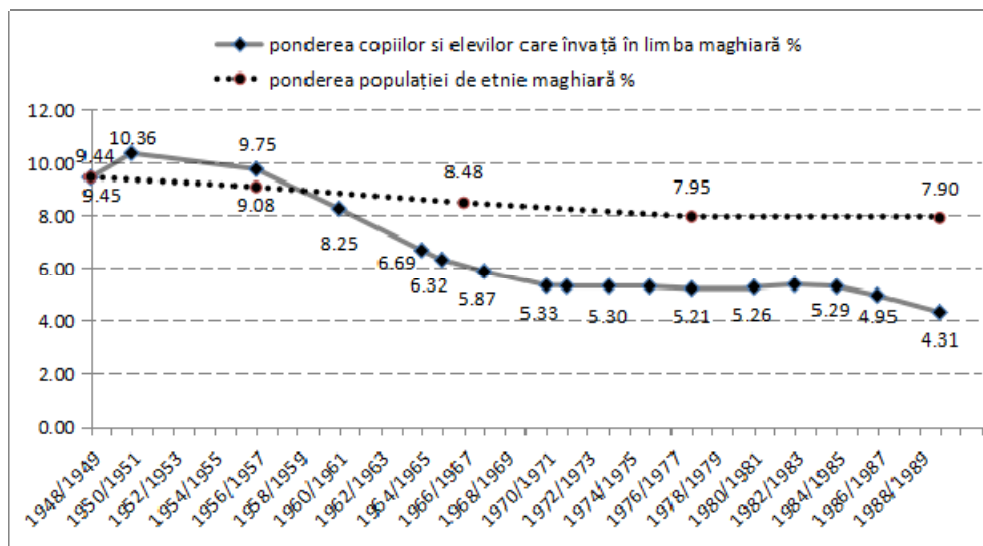

ANEXA 3

Evoluția drepturilor și oportunităților educaționale în învățământul cu predarea în limba maghiară din România după cicluri și tipuri de învățământ, 1948-1989 (procente)

Evoluția drepturilor și oportunităților educaționale în învățământul cu predarea în limba maghiară din România, 1948-1989 (procente)

BIBLIOGRAFIE

- Bottoni, S. (2010). *Transilvania roșie. Comunismul român și problema națională 1944-1965*. Cluj-Napoca: ISPMN Publishing & Kriterion.
- Ceașescu, N. (1979). *Dezvoltarea învățământului, științei și culturii în România*. București: Editura Politică.
- Comisia Centrală pentru Statistică. (1992). *Anuarul Statistic al României, 1992*. București.
- Consiliul legislativ. (1980). *Repertoriul legislației Republicii Socialiste România*. București.
- Copilaș, E. (2015). *Națiunea socialistă: politica identității în Epoca de Aur*. Iași: Polirom.
- Dávid, G. (2016). *1956 Erdélyben és ami utána következett* [1956 în Ardeal și consecințele sale]. Budapest: Nap Kiadó.
- Direcția Centrală de Statistică. (1959). *Anuarul Statistic al RPR, 1959*. București.
- Enyedi, S. (1990). Oktatás [Învățământ]. În L. Diószegi, A. R. Süle (Ed.), *Hetven év: a romániai Magyarság története, 1919-1989* (p. 74-88). Budapest: Magyarságkutató Intézet.
- Enyedi, S. (1991). A Romániai magyar oktatás helyzete (1944-1959) [Situația învățământului maghiar în România (1944-1959)]. În G. Juhász (Series Ed.), *Magyarságkutatás: Magyar kisebbségek és szórványok oktatásügye (1990-1991)*. Budapest: Magyarságkutató Intézet. Citit de la http://kisebbségkutato.tk.mta.hu/uploads/files/olvasoszoba/magyarsagkutatoevkonyv/evkonyv_1990_91.pdf.
- Fondul „Murvai László”, Învățământul minorităților naționale, România, 1950 – 1989. (1950-1989). Institutul pentru Studierea Problemelor Minorităților Naționale (ISPMN).
- Fondul Sfatul Popular al Regiunii Cluj, secția Învățământ, 1950-1965. (1950-1965). Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Cluj (DJAN Cluj).
- Gergely, L. (1982). *Învățământul în limbile naționalităților conlocuitoare din Republica Socialistă România*. București: Editura Didactică și Pedagogică
- Giurescu, C. C. (1971). *Istoria Învățământului din România*. București: Editura Didactică și Pedagogică.
- Giurescu, D. C. (2001). *Învățământul în România între anii 1948 și 1989*. Disertație susținută cu ocazia ceremoniei de acordare a titlului de Doctor Honoris Causa al Universității din Craiova, 22 noiembrie. Citit de la http://www.ucv.ro/pdf/international/informatii_generale/doctor_honoris/68.pdf
- Giurescu, D. C. (Ed.) (2013). *Istoria românilor*, vol. X. București: Univers Enciclopedic.
- Illyés, E. (1982). *National Minorities in Romania: Change in Transylvania*. Boulder: University Press Colorado.
- Koppándi, S., (1981). *A romániai magyar nemzetiség* [Naționalitatea maghiară din România]. București: Kriterion.
- Kovács, A. B., (1997). *Szabályos kivétel. A romániai magyar oktatásügy regénye* [Excepția de la regulă. Romanul problematicei educaționale maghiare din România]. București – Cluj-Napoca: Kriterion.
- Mandel, K., & Papp, A. Z. (2007). *Cammogás. Minőségkonceptiók a romániai magyar középfokú oktatásban* [Târâș-grăpiș. Ideea de calitate în învățământul secundar în limba maghiară din România]. Csíkszereda: Soros Oktatási Központ.
- Ministerul Educației și Învățământului. (1972, 1973a, 1977, 1978, 1980, 1985, 1987). *Documentar statistic privind dezvoltarea învățământului în România, în perioada 1938-1972*.
- Ministerul Educației și Învățământului. (1973b). *Învățământul în Republica Socialistă România*. București.
- Ministerul Educației și Învățământului. (1981, 1982, 1984, 1988, 1989). *Documentar privind învățământul cu predarea în limbile naționalităților conlocuitoare, anul școlar (universitar) 1988/1989*. București.
- Ministerul Educației și Învățământului. (1990, 1993). *Documentar statistic privind dezvoltarea învățământului în România până în anul școlar (universitar) 1989/1990*. București.
- Ministerul Învățământului. (1968). *Date statistice privind învățământul în Republica Socialistă România, 1967-1968*. București.

- Ministerul Justiției. (1966). *Repertoriul general al legislației în vigoare*. București: Editura Științifică.
- Ministerul Naționalităților. (1948). *A nemzetiségi politika három éve a demokratikus Romániában* [Trei ani de politică minoritară, în România democratică]. București.
- Rădulescu, D. C. (2006). Învățământul românesc 1948–1989. Între derivă și recuperare instituțional-funcțională. *Calitatea Vieții*, XVII(3–4), 307–318.
- Salánki, Z. (2017). Învățământul preuniversitar în limba maghiară din România, în perioada 1948–1989. *Anuarul Institutului de Istorie „George Barițiu” din Cluj-Napoca, Series Humanistica*, XV, 83–106.
- Tismăneanu, V., Dobrinu, D., & Vasile, C. (2007). *Raport Final al Comisiei Prezidențiale de Analiză a Dictaturii Comuniste din România*. București: Humanitas.
- Totelecan, S.-G. (în curs de apariție). „E bine..., dar eu aș fi scris altfel!” Ritual instituțional și incongruență epistemică în evaluarea tezelor de doctorat. *Anuarul Institutului de Istorie „George Barițiu” din Cluj-Napoca, Series Humanistica*, XVI, 7–40.
- Trebici, V. (2016). *Însemnări din memorie* (Ediție digitală îngrijită de D. Sandu). Citit de la https://sas.unibuc.ro/storage/downloads/memorii-68/V_Trebici_Insemnari_din_memorie.pdf
- Vincze, G. (1997a). A romániai magyar kisebbség oktatásügye 1944-1989 között [Problematica învățământului minorității maghiare din România, între 1944-1989]. *Magyar kisebbség*, 3-4(9-10.), 375-403.
- Vincze, G. (1997b). A romániai magyar kisebbség oktatásügye 1944-1948 között [Problematica învățământului minorității maghiare din România, între 1944-1948]. *Magyar kisebbség*, 1-2(7-8), 393-415.
- Vincze, G. (1998). A romániai magyar kisebbség oktatásügye 1944-1989 között [Problematica învățământului minorității maghiare din România, între 1944-1989]. *Magyar kisebbség*, 1(11.), 289-319.